

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
כי תבוא
אלול ה'תשע"ח ב'שכ"ט
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

סדר תקיעת שופר בתכלאל עץ חיים למהרי"ץ זיע"א, פירוש דבריו בעניין כיסוי השופר לפני ברכות התקיעות שופר בר"ה, המקור לכך, ודחיית דברי ספר ירושתנו בעניין זה.

ביאור ההלכה בשלחן ערוך המקוצר שאין לענות ברוך הוא וברוך שמו בברכות התקיעות, תשובה לשואל על כי נמצא מקור מחז"ל לאמירת ברוך הוא וברוך שמו, והשגות על מה שכתב בשו"ת יחיה דעת בעניין זה.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642
שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 461

השיעור מוקדש לעילוי נשמת
רבי יוסף בן צדוק דהרי ז"ל, תנצב"ה.
נדבת בנו ידידנו הרב איתי דהרי הי"ו.
ולהצלחת אמו מרת יונה בת יעקב שתחי',
ונו"ב מרת רות רותם בת ראובן שתחי',
וילדיהם ה"ה יצחק ומרים שיחיו.
המקום ברוך הוא ימלא כל משאלות ליבם וליבכם לטובה,
ויזכו לרוות נחת מהילדים,
ולהיכתב בספר החיים ובספר הזכרון, אכי"ר.

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רבי יוסף בן צדוק דהרי ז"ל, שהשבוע יחול יום היארצייט שלו, תנצב"ה. נדבת בנו ידידנו הרב איתי דהרי הי"ו. ידידנו זה לא מספיק, חושבני שצריך להוסיף מלה, ידידנו הנפלא, הנעלה. אמנם הוא צנוע ועניו אבל הוא עושה רבות ונצורות בעדתנו. העולם אומר, מים שקטים חודרים עמוק... יהי רצון, שזה יניב פירות טובים.

וכן להצלחת אמו מרת יונה בת יעקב שתחי',

ונו"ב מרת רות רותם בת ראובן שתחי',

וילדיהם ה"ה יצחק ומרים שיחיו.

המקום ברוך הוא ימלא כל משאלות ליבם וליבכם לטובה, ויזכו לרוות נחת מהילדים, ולהיכתב בספר החיים ובספר הזכרון, אכ"ר.

סדר תקיעת שופר בתכלאל עץ חיים למהרי"ץ זיע"א, פירוש דבריו בעניין כיסוי השופר לפני ברכות התקיעות שופר בר"ה, המקור לכך, ודחיית דברי ספר ירושתנו בעניין זה.

סדר תקיעת שופר, בתכלאל עץ חיים למהרי"ץ זיע"א, מתחיל בפיוט הראשון 'עת שערי רחמים להיפתח', אח"כ 'המלך י"י רום ותחת קונה', אח"כ 'עלה אלהים בתרועה', אח"כ 'ריבונו של-עולם בניך בני רחומך שמו פניהם לנגדך', עד סוף התפילה הזאת של-תוקע.

מהרי"ץ כותב שם [בדף ס"ט] כך, ואז אוחז השליח ציבור השופר בידו (ואומר), וקיבלתי לכסות השופר בטליתו עד עת הברכה, והב"ח כתב לכסותו בשעת הברכה ובין כל סימן וסימן. ואח"כ אומר לשון הרמב"ם פרק חמישי מהלכות תשובה, אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו עורו ישנים וכו'.

אח"כ הסדר הוא, אמירת הפסוקים קר"ע שט"ן, עפ"י הסוד, קולי שמעת וגו'. ואח"כ יהיה רצון מלפניך אלהי המלך אלהי המשפט שתקדש כל המסכים וכו'. ואח"כ באה הברכה על תקיעת שופר, 'וציונו לשמוע קול שופר', וברכת שהחינו.

ישנם כאן דברים, סתומים ומכוסים. כל העניין של כיסוי השופר, זהו דבר שאינו מפורש בש"ס או בפוסקים הקדמונים, ומהרי"ץ גם הוסיף לנו כאן דברים חדשים, אשר לפי מיעוט ידיעתי אינם כתובים בשום ספר.

מהרי"ץ אומר, כי אחרי הפיוט 'רבנו של-עולם וכו', כעת תחזיק את השופר. למה? הרי אתה עדיין אינך תוקע? הלוא כעת אומרים 'אף על פי שתקיעת שופר וכו'? תחזיק אותו מקודם, מ'רבנו של-עולם'?

צריכים לדעת, כי בדורות שעברו, היו נוהגים שהתוקע היה אומר את כל הפיוטים, מן 'עת שערי רחמים'. כנראה הם היו חזקים. התוקע היה מתחיל ואומר זאת. כך הוא גם לשון התכלאל, ועומד גדול שבצבור, מי שהוא זרין וזהיר לתקוע, וקודם תקיעה אומר פזמונים אלו. עת שערי רחמים וכו'. אמר את הפיוט הזה, וכן את הפיוט המלך י"י, עלה אלהים בתרועה, את כל התפילות הללו הוא אמר לבדו. כנראה אח"כ ראו, שהדבר קצת קשה, אז ישנם קהילות שהביאו לו מישחו שיעזור לו, שיגיד את הבית השני. מכך נולד המנהג של כמה מקומות, שעושים שני שלוחי ציבור ב'עת שערי רחמים', שזה דבר קצת משונה. כנראה התוקע הרגיש שאינו יכול לבדו, הוא נחלש, אז עשו כך. בסופו של דבר, אח"כ נהגו, שיאמרו זאת אנשים אחרים בכלל, והתוקע מתחיל רק מ'רבנו של-עולם', או מ'עלה אלהים בתרועה'.

א"כ השאלה, מדוע צריך להחזיק את השופר בדיוק לפני המלים 'אף על פי שתקיעת שופר וכו'?

לכאורה, מקור עניין כיסוי השופר, הוא מן הספר 'הגהות מנהגים'. לפי הספרים שבידינו, לא נמצא לכך מקור בספרי הפוסקים הקדמונים. אלא בספר 'המנהגים', של אשכנזים, זהו ספר הכי מפורסם, ישנם כמה ספרי מנהגים, כגון להרב אברהם קרוייזנר.

שערי יצחק – השיעור השבועי

אינני יודע, האם זהו השורש שהיה לנגד עיני מהרי"ץ. כיון שישנו הבדל בין דברים, הוא כותב, בשעת הברכות, אבל לפי מהרי"ץ זה ההיפך, בשעת הברכה השופר צריך להיות גלוי. מהרי"ץ אומר, 'אוחז השופר בידו וכו', וקיבלתי לכסות השופר בטליתו עד עת הברכה. בפשטות, 'עד עת הברכה', ולא עד בכלל. והראיה, שהוא כותב בהמשך, שהב"ח כתב לכסותו בשעת הברכה. משמע שלפי מה שהוא קיבל מרבותיו, בשעת הברכה השופר צריך להיות גלוי. הב"ח אומר שצריך לכסותו בשעת הברכה ובין כל סימן וסימן. ואח"כ אומר, אף על פי שתקיעת שופר וכו'.

מהרי"ץ אומר, שהשופר יהיה מכוסה בזמן שאומרים 'אף על פי', והרי את הפיסקא הזאת האשכנזים אינם אומרים בכלל, רק בקהילות תימן הנהיגו לומר את לשון הרמב"ם בעניין זה, כפי שמובא בספרים שהרמב"ם בהלכה הזאת 'נחה עליו רוח הקודש'. היסוד לכך, הוא בעצם פסוק מפורש, **אִם יִתְקַע שׁוֹפָר בְּעֵיר וְעַם לֹא יִחָרְדוּ** [עמוס ג', ו'], זהו 'עורו עורו ישנים משינתכם'. וגם ישנו מקור במדרש חז"ל לכך, בפסיקתא דרב כהנא, ומדרש הגדול מביא זאת בפרשת אמור [דף תרמ"ו] בזה"ל, **בשעה שהם שומעים קול השופר, הם נייעורים**. זהו 'עורו עורו'. וגם רבי' סעדיה גאון, שהיה לפני הרמב"ם, כתב זאת בין הטעמים של תקיעת שופר. הרי הוא כותב, עשרה טעמים. והטעם השביעי, זהו כמו מה שהרמב"ם כותב. אבל בסגנון דברי הרמב"ם, ישנם עוד דיוקים ועניינים.

בכל אופן, כאשר מהרי"ץ כותב, לאחוז מכאן את השופר, ואינו מסביר את הדבר, כנראה צריכים להבין זאת לבד. ונלע"ד שהסיבה לכך, פשוטה מאד. הרי אנו אומרים, 'אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו'. מה הפירוש, 'בו'? היה צריך להיות כתוב, 'רמז יש בה', שהרי 'תקיעת שופר' זה לשון נקיבה. השופר, הוא לשון זכר. התקיעה,

אבל ישנו ספר המנהגים, להר"ר יצחק אייזיק מטירנא, ועליו ישנן הגהות של חכם אחר. יש את החיבור, ויש את ההגהות. הפוסקים מזכירים זאת בראשי תיבות, הגמ"נ, דהיינו הגהות מנהגים. כלומר, יש ספר מנהגים, ויש עליו הגהות. ההגהות האלה, הם של חכם אחר, והוא זה שכותב זאת. לכאורה, שם זהו המקור הראשון לכך, לפי סדר הדורות. בדפוס החדש, זה כתוב בדף צ"א.

כתוב שם [באות ק"כ] כמה עניינים בזה"ל, כשם שאין התוקע מסיח בנתיים כן השומע אל יסיח בשמיעת השופר. לא רק לתוקע אסור לדבר, אלא גם לשומעים אסור לדבר.

לכן יש נמנעים מלאכול אגוזים שמביאים לידי נחירנא שקורין רוישפרין וכו'. אם אוכלים אגוזים, הדבר עושה כיחה וניעה, ואז הוא יצטרך לכחכח בגרונו, וממילא יהיו הפרעות. לכן נהיה מנהג, שלא לאכול אגוזים. ישנן עוד סיבות אחרות, כגון ש'אגוז' בגימטריא 'חטא', ועוד. אבל הוא מביא את הסיבה הזאת, שעשו כך בכדי שלא יהיו הפרעות בתקיעת שופר.

ומהר"ם לא מנע מלאכלם. תשב"ץ.

הלכה נוספת שהוא כותב, **מלשון האלפס – דהיינו הרי"ף – משמע, דאפילו סיפר בין התקיעות של מיושב עצמן, אין חוזר ומברך. דהיינו, אכן אסור לדבר, אבל בדיעבד אם הוא דיבר, אזי הדבר תלוי. אם זה היה בין הברכה לתקיעה, וזה לא מן העניין, אזי צריך לחזור ולברך. אבל אם אח"כ הוא דיבר, לאחר שכבר התחיל לתקוע, אינו צריך לחזור על הברכה.**

בעת, הוא מביא את ההלכה שבנ"ד, צריך התוקע לכסות השופר בשעת ברכות. ישנה כאן גירסא אחרת, 'יכול' התוקע לכסות וכו'. בהמשך נראה את הדיוק הזה. בכל אופן, כך הוא כותב, 'צריך התוקע לכסות השופר בשעת ברכות', אבל גם הוא אינו מסביר מדוע.

היא גזירת הכתוב, אבל 'רמז יש בו', דהיינו בשופר. ישנו כאן 'רמז בתוך רמז'.

ואת זאת מהרי"ץ בעצמו כתב, מביאים כך בשמו, זה לא בספרים המפורסמים שלו שבידינו. הבאתי זאת בנפלאות מתורתך [פרשת פינחס, דף רנ"ד], אז לא קישרנו את הדברים עם העניין הזה, וזהו דבר חדש אשר עלה בדעתי רק בימים האחרונים.

העלינו בשם מהרי"ץ, שהוא כתב כך, ובכת"י קדשו של גאון עוזנו מהרי"ץ זצוק"ל נמצא כתוב בזה"ל, כתב הרמב"ם פ"ג מהלכות תשובה הלכה ד', אעפ"י שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו וכו'. פירוש, בשופר עצמו. זאת הכוונה, במלה 'בו'. האמת היא, כי ישנם שגרסו ברמב"ם, 'יש בה', אולי מהרי"ץ בא לאפוקי מהם, לא, 'רמז יש בו'.

כעת תשמעו עניין, הפלא ופלא. שכשהוא כבדייתו נקרא קרן, וכשמסיר ממנו הלכלוך אז נעשה שפיר, והיינו שופר.

הרי לכאורה, מדוע קוראים לו בשם שופר? הרי זאת קרן? היה באיל קרן, או בכל החיות והבהמות שיש להם קרנות, א"כ מדוע קוראים לו שופר? ישנם כאלה האומרים, שזהו מלשון שפופרת, כי הוא מעביר. כנראה, לא התאים לו הפירוש הזה, משום שא"כ היה צ"ל שפופר. מה זה, שופר? אלא, שופר זהו מלשון שפיר. דהיינו, השופר מתקן את מה שהיה מקודם, שזהו הקרן. פירוש, שכאשר הקרן נמצאת בראש האיל, או בכל מקום שנמצא קרנות, הרי יש בתוכה את הזכרות. בכדי לתקוע בזה, מנקים ומוציאים את כל הפסולת, וכעת הוא נהיה 'שפיר'. הקרן, זה כמו [תהלים ע"ה, י"א] קרני רשעים, אבל עכשיו הוא 'שפיר'. לכל-הפחות, בתורת רמז.

דבר זה, אתה צריך ללמוד מן השופר. כך האדם, כשהוא מלא חטאים נקרא רשע, וכשהוא חוזר בתשובה ומסיר מלבו מחשבות

הרעות אז נקרא צדיק. וזהו שאמר רבינו, רמז יש בו, בשופר עצמו. והבן. עכ"ל מהרי"ץ.

ממילא כעת מובן, מדוע צריך להחזיק ביד את השופר, כי 'רמז יש בו', דהיינו בשופר.

והבאתי שם בס"ד [בדף רנ"ה] כי ישנם כאלה שפירשו רמזים נוספים בזה, בפירוש המלים 'רמז יש בו', רק נזכיר זאת, ויש מפרשים 'רמז יש בו', כי האיל אשר ממנו בא הקרן כבר מת וכלה, ולא נשאר ממנו כי אם הקרן הלז, שהוא השופר. כך ישראל, לא ישאר בידיהם רק כח תפילתן, כמו הקרן שלא נשאר ממנו אלא הקול, ואין מועיל להם רידוף ההבל. זהו רמז נוסף, לגבי הקרן השופר.

ויש מפרשים, כמו שהאיל היה מגידן ועצמות, ועתה הוא עצם יבש, כן האדם עתיד להיות כמוהו, ולא יתגאה. ללמוד את המוסר הזה. אז גם כן, 'רמז יש בו'.

כעת מובן, שלכן נראה למהרי"ץ, או לפי מה שהוא קיבל מרבותיו, זה מתאים שכעת תחזיק את השופר, בכדי לעורר את הכוונה הזאת.

וממילא, גם לגבי ההמשך, אנו צריכים להבין לבד מעצמנו. 'קולי שמעת וגו', אלו פסוקי קר"ע שט"ן, שהם כנגד הקיטרוג של השטן, הרי זה אחד מן השמות של שם בן מ"ב, באנא בכח וכו' יש כמה וכמה שמות, ואחד מהם זה השמות האלה. אם כן, בכדי שח"ו לא יהיה קיטרוג של השטן, שמעכב את התקיעה, כפי שהבאנו על מעשים שהיו.

מובן א"כ העניין הזה, שצריך להסתיר את השופר, בכדי שלא ימנע ויהיה עיכובים ח"ו, שהתקיעות לא יעלו כהוגן, או שבכלל אי אפשר יהיה לתקוע. נמצא שישנן שתי סיבות, למה בפסוקים האלה, קר"ע שט"ן, קולי שמעת, ראש דברך, עירוב עבדך לטוב, שיש אנכי, טיב טעם ודעת, נדבות פי, השופר צריך להיות מכוסה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

הרי בעצם, זהו כלל בשלחן ערוך ובהרבה ספרים, כאשר מביאים שתי דעות, יש אומרים כך ויש אומרים כך, כיצד לעשות? הכלל הוא, הלכה כיש אומרים בתרא. כך הוא הכלל בפוסקים, בדרך כלל. האמת היא, ישנם החולקים על כך, וסוברים כי ההלכה כדעת יש אומרים קמא. אבל רוב האחרונים הכריעו, שההלכה כיש אומרים בתרא. דהיינו, אלו דברים שאינם קבלה ממרן, אבל אלו דברים מובנים, כי אם האדם אומר שני צדדים, מה שהוא אומר בסוף זהו העיקר. 'תפוס לשון אחרון'. גם בגמרא, הדבר כך, כאשר ישנן שתי לשונות. זהו כלל כבר מן הגאונים. אלו דברים ידועים.

שאלה מהקהל: אבל זה לא סתם י"א וי"א, כאן זאת קבלה. 'קבלה' זהו דבר יותר כבד מאיזו דעה.

תשובת מרן שליט"א: נכון. אתה צודק. ישנו חילוק. זה לא יש אומרים ויש אומרים, אלא כך קיבלתי. עכ"פ אולי יש בזה הבדל. אתה אומר טוב. עוד מעט אסביר זאת יותר בהרחבה.

שאלה מהקהל: חייבים לכסות את השופר?

תשובת מרן שליט"א: לא חייבים, אבל זהו מנהג טוב. לא שזאת חובה. זאת אינה הלכה. אבל גם מהרי"ץ אומר, 'קיבלתי'. יש בכך עניין, הדבר רצוי.

בספר סביב לשולחן [הלכות ראש השנה, דף נ"ז], שיצא לאור אחרי הספר בארות משה, הוא בכלל הלך לכיוון אחר, יש להסתפק כיצד דעת מהרי"ץ לעניין מעשה, שהרי לא הכריע בהדיא כאחת משתי הסברות. דאיכא למימר דס"ל שהעיקר כסברא הראשונה המקובלת בידו, לכסותו עד לפני שמתחיל לברך, דמשמע דבשעת הברכות ובין סימן לסימן צריך השופר להיות מגולה דוקא. ולא הביא סברת הב"ח אלא לומר שאין לחוש לה, כיון שיש לנו קבלה בהיפך. וזה כמשמעות דעת רבינו המחבר,

שאלה מהקהל: אבל אחרי שתוקעים, כבר לא צריך לכסותו?

תשובת מרן שליט"א: דנים בכך, יש בזה חילוקי דעות. לפי מהרי"ץ נראה, שרק כאן צריך לכסות, אבל אח"כ תשאיר אותו גלוי. וק"ו בתפילת מוסף. רק בפסוקים האלה, שינו עניין. ולא רק בגלל 'רמז יש בו' בכדי לרמוז על השופר, אלא שאולי תכסה אותו בכדי לרמוז שיש בו דברים מכוסים ונעלמים. הוספתי כאן עוד עניין.

כעת השאלה, הרי מהרי"ץ הביא בנ"ד שתי דעות, לא ניכנס לכל מיני פרטים, ישנו נידון לגבי מה שהוא כותב זאת בשם הב"ח, אמנם הפוסקים כתבו זאת בשם הב"ח, אולם לא מצאו זאת בדברי הב"ח. לא ניכנס כעת לדברים שכבר נידונו ונידושו בספרים, היכן הב"ח הזה.

אבל השאלה היא, שמהרי"ץ כותב כאן שתי דעות. בהתחלה הוא אומר, 'קיבלתי', אינו אומר ממני קיבל, האם מרבו או מרבתי. 'לכסות את השופר בטליתו עד עת הברכה'. ואח"כ הוא מביא, והב"ח כתב לכסותו בשעת הברכה ובין כל סימן וסימן. א"כ, מה עלינו לעשות? לכסות בברכה ובין כל סימן וסימן, או רק לפני כן?

ברוך ה', זכינו שיש את הספר בארות משה על פסקי מהרי"ץ על הלכות ראש השנה, רק במשך הזמן ראיתי כמה הספר הזה חשוב, כמה הוא מקיף ומעמיק.

כתוב שם [בדף פ"ה, אות רכ"ט] מדהביא סברת הב"ח באחרונה, משמע רס"ל שכן ראוי לעשות, ודלא כמו שקיבל מרבתי. ומצינו בכמה מקומות כיו"ב, שחלק על רבותיו, וכמו שדקדק רבהמ"ח גופיה מלשון הפוסקים על דרך זה, כיעויין בתשובותיו פעולת צדיק ח"א סימן קע"א ד"ה וראיתי, ומה שכתבנו בנוה צדק שם הערה כ"ד.

שהשופר צריך להיות מגולה בשעת הברכות, שהרי השמיט דברי האזינו שכתב לכסותו אז.

כביכול מהרי"ץ הביא את הב"ח, בכדי לומר שאנחנו ההיפך ממנו. וזה כמשמעות דעת רבינו המחבר. דהיינו בעל שתילי זיתים, אשר התעלם בכלל מכל הנושא הזה, ומשמע דלדעתו השופר צריך להיות מגולה.

אבל יותר נ"ל דמהרי"ץ חש לשתי הסברות, וישאר השופר מכוסה עד סיום הברכות, ויכסהו שוב בין כל סימן וסימן, ויוצא בזה אליבא דכו"ע. דהא איכא למימר, דלפי קבלתו ליכא קפידא שיהיה השופר מגולה בשעת הברכות וכ"ש בין סימן לסימן, דכיון שאוחזו בידו בשעת ברכה מה בכך שהוא מכוסה.

לדבריו, יותר מסתבר שתעשה את הכל. מה איכפת לך לכסות? וכי זה מזיק? הדבר אינו מזיק.

מה גם שמדברי מהרי"ץ נראה שקיבל זאת מרבותיו בסתם, ולא קיבל טעם לכך, ונמצא שסברת הב"ח היא תוספת לקבלה ואינה סותרת אותה וכו'.

תכף נחזור לעניין הזה, אולם בכדי שיהיו לדברים הללו טעם, הוא מביא בהמשך [בדף נ"ז] את הסיבה לכיסוי השופר, מה העניין לכסות את השופר? כנראה בסה"כ ישנם עשר או חמש עשרה טעמים לעניין הזה. אבל הטעם המפורסם ביותר הוא, הדבר מובא גם בבארות משה, אבל בעל סביב לשולחן מרכיב עוד טעמים, ובעוד ספרים הרחיבו בכך, גם בנימוקים של העניין, תכף נראה זאת, ובכללם בספר ירושתנו שעוד מעט אביא אותו בל"נ.

הרד"ל – הר"ר דוד לוריא, הוא מבית מדרשו של הגר"א, יש לו ספר חשוב בשם קדמות הזוהר, שם הוא כותב מעצמו טעם מעניין. כיסוי השופר הוא לזכר מ"ש בבראשית רבה [פנ"ו אות

ה', שהצניע אברהם אבינו את יצחק בשעת בניין המזבח עד העקידה ממש, שלא יזרק בו אבן ע"י השטן ויפסל מן הקרבן.

דהיינו, בשעה שאאע"ה בנה את המזבח לעקידה, הוא הסתיר את יצחק, כיסה אותו, בכדי להגן עליו. הרי השטן ידע, מה יפעל אברהם אבינו בעקידת יצחק, א"כ חס ושלום הוא היה עלול להזיק לו, ואז הוא יהיה פסול לקרבן, וממילא הכל ילך לאיבוד. לכן, הוא הצניע אותו. וכיון שהתקיעה בשופר של איל היא זכר לעקידה ואילו של יצחק, כדלקמן סימן תקפו סקא, עשו זה שכיסוי השופר ג"כ זכר לזריזותיה דאברהם. יפה. זהו הטעם שהוא חידש מעצמו. וישנם עוד כמה טעמים.

הנוגע אלינו, הוא הטעם המובא שם בהמשך בשם שו"ת דברי יציב [וחלק ליקוטים והשמטות סי' נ"ו אות ה'] גם הוא כותב הרבה טעמים, הוא התבונן בעניין זה ונתן טעמים, ואחד מן הטעמים קשור לפיסקת 'אף על פי', זה ג"כ יכול להיות הסבר בדברי מהרי"ץ, למרות שנראה לי שלא צריך זאת לפי מה שאמרנו מקודם, אבל נצרף גם את זאת. שזהו כדי ללמד אותנו, שלא נחשוב שבכוח השופר בלבד יתכפרו כל העוונות, אלא העיקר בתשובה וחרטה אמיתית. דהיינו, אל תחשוב, יש לנו שופר, נתקע בו ונגמר, יצאנו ידי חובתנו. השופר, הוא רק אמצעי, זה טוב, אבל העיקר היא התשובה.

ולכן מכסים את השופר, למען ידעו ויבינו שהשופר כשלעצמו אינו כלום, ותכליתו רק להחריד לב העם ולעוררם לתשובה, וכדברי הרמב"ם בפ"ג מתשובה הל"ד, אע"פ שתקיעת שופר בר"ה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וכו' עיי"ש. ושם טרח להביא הרבה טעמים לכך, ולא הבאתי אלא חלק מהם. הטעם האחרון, יש להמתיק הקבלה שכתב מהרי"ץ, לכסות את השופר דוקא כשמתחיל לומר לשון הרמב"ם הנז"ל.

לכסות בטליתו, ו'על הדרך' אני מביא לך מה הב"ח אומר, למרות שבעצם זה נוגע להמשך, אני מזכיר לך זאת כאן.

יוצא, וכך מסתבר, שבעצם מהרי"ץ אוהז כפי הקבלה שלו מרביתו, וזהו העיקר. אפילו שהביא זאת בראשונה, כיון שהוא היה חייב לכתוב זאת ראשון. אבל מהרי"ץ לא כתב, דלא כהב"ח. טוב, הב"ח אומר כך, ובפרט שהכי הרבה זה הידור, רק מהרי"ץ סובר כי אולי לא צריך. הב"ח אומר כך, אם תעשה כך זה טוב, אולי עדיף אחרת, אולי ישנו עניין שבשעת הברכה השופר כן יהיה גלוי. הרי תמיד, לגבי כל מצוה, צריך לאחוז אותה ביד. הלא בעצם לגבי כל העניין הזה של כיסוי השופר, מהרי"ץ כותב שיכסה בטליתו. מדוע דוקא בטליתו? ואם הוא יכסה בדבר אחר? אולי הדבר אינו מצוי, אין לתוקע דברים אחרים שם לכסות בהם את השופר, לכן מהרי"ץ כתב יכסנו בטליתו, בבחינת 'דיבר הכתוב בהוה'. אבל אם למשל יש למישהו את הכיסוי של הטלית, או ישנם כאלה השומרים את השופר בתוך כיס מסויים [אגב, עדיף שישלש בו האוויר], א"כ הוא לוקח את השופר עם מכסה השומר עליו. למה אתה אומר, בטליתו? הרי כאשר השופר נמצא על התיבה, אם הוא ישאר רגיל על התיבה, בודאי שבשעת הברכה צריכים להחזיק אותו. כך היא ההלכה בכל דיני ברכות, לא שנא ברכת הנהנין, לא שנא ברכת המצוות. מרן הש"ע כותב [בסימן ר"ז] לגבי ברכת הנהנין, כי בזמן שאתה מברך על פרי, או על כל דבר מאכל שהוא, צריך להחזיק אותו ביד ימינו. אמנם הדבר אינו מעכב, אבל לכתחילה צריך שהדבר יהיה בידו.

התוספות והרא"ש כותבים זאת בפרק לולב הגזול, לגבי הלולב, ארבעת המינים, כי הדין הוא שצריך לברך 'עובר לעשייתו', אבל לא כשהם עדיין בדלי, כי אז הוא 'עובר דעובר'. א"כ שלא יהיה האדם מברך, והלולב מונח לפניו, אלא צריך להחזיקו ביד.

זה ג"כ הסבר, שיכול להיות. אם כי יותר נראה לי, בסגנון שאמרתי מקודם. אבל לפי הדברי יציב, אפשר אולי לסנף אותו.

מה שנראה לי נכון, בעצם כבר רמזתי לך בשו"ת עולת יצחק [חלק ג' סימן קס"ג דף שס"ו]. השואל כתב כך, כתב מהרי"ץ בתכלאל וז"ל קיבלתי לכסות השופר בטליתו עד עת הברכה והב"ח כתב לכסותו בשעת הברכה ובין כל סימן וסימן ע"כ. ולא ברור מדבריו מהו פסק ההלכה למעשה, ואיך נהגו בתימן.

עניתי על כך, משמע בעת הברכה יהא גלוי ומי שמכסה גם אז יש לו על מה לסמוך והמנהגים מחולקים בזה יש מכסים גם בברכה ויש מכסים עד לפני הברכה לבד בין כל סימן וסימן אין מכסים כי אין מפסיקים בנתיים אלא תוקעים בזה אחר זה. אצלינו התימנים, אין מה לכסות בין סימן לסימן, אין זמן לכך, לא עושים הפסקות. השופר נשאר גלוי. הכי הרבה, מכסים גם בברכות. במוסף ג"כ יש מכסים בפרט סמוך לפני התקיעה ועיין וכו', וצינתי לכמה ספרים. א"כ בעצם כבר כתבתי שם את המהלך, כפי מה שאני חושב.

בעת אסביר זאת בס"ד יותר. הכלל הזה, לגבי יש אומרים ויש אומרים, שההלכה כיש אומרים בתרא, פירוש הדבר הוא, שדעת האדם נוטה למה שהוא אומר בסוף, ליבו יותר נוטה לכך, לכן הוא אומר זאת בסוף, בתורת 'הכל הולך אחר החיתום'. והסיבה העיקרית היא, כי יכלת לכתוב ההיפך. אם אתה אוהז שהי"א הראשון הוא העיקר, מדוע לא הפכת את הסדר? יכלת לסדר את הדעות, ההיפך ממה שכתבת. ואם סידרת את זה כך, להביא דעה זאת בסוף, הדבר סימן שזה בדוקא. אבל בנ"ד, מהרי"ץ לא יכל לכתוב ההיפך, שהרי הוא היה חייב לכתוב בהתחלה את הקבלה שלו. הב"ח כותב, לכסות בשעת הברכה. אבל מהרי"ץ עדיין לא הגיע אל הברכה, הוא אוהז בעת לפני 'אף על פי', לכן כאן הוא התחיל לכתוב, אני קיבלתי

כמרבך, לכאורה כאשר מברכים על קריאת המגילה, היה צריך להחזיק ביד את המגילה. לא שיברך את שלושת הברכות, ואח"כ יקח את המגילה.

אמנם אנחנו רגילים, כיון שיש לנו את הברכות בסוף הדף של נוסח 'חסדי', אז אנחנו לא מחזיקים את המגילה. רק עכשיו נתעוררתי לכך, שא"כ לכאורה היה ראוי להחזיק את המגילה ביד, אבל לא נוהגים זאת, כיון שאנו קוראים את הברכה מתוך הדף הנפרד, שבו פסוקי 'חסדי'. לכאורה היה צריך להחזיק גם את המגילה בשעת הברכות. הדבר צריך עיון. [יתבאר בס"ד בשיעור הבא].

שאלה מהקהל: אפשר שהקורא יחזיק את השופר בידו כשהוא ע"ג התיבה, כשהוא מכוסה בנרתיק הזה של השופר, העשוי מברד, ובסיום הברכה הוא מוציא אותו ומחזיקו. אפשר גם וגם.

תשובת מרן שליט"א: לא. צריך להחזיק ביד.

שאלה מהקהל: הוא יכול לתפסו נמוך, בגובה התיבה. אוחז אותו בידו, רק שהוא מכוסה בנרתיק הזה.

תשובת מרן שליט"א: לפי דבריך, אם האדם יברך 'שהכל' על הכוס, כאשר הוא מחזיקו כשהוא ע"ג השלחן, זה גם יהיה טוב. מה יותר טוב, להחזיק ביד או שזה יהיה מונח? השלחן עוזר לי. המשמעות היא, לאחוז אותו ביד. ה"ה לולב, אתה מחזיק אותו מוגבה ביד, או שאתה רק מחזיק אותו על השלחן?

שאלה מהקהל: אפשר לא ממש מונח, אלא נמוך בגובה. נמוך אבל לא מונח. הוא באויר.

תשובת מרן שליט"א: הא, בסדר, אין הכי נמי, זה לא משנה, העיקר שהוא מחזיק ביד.

שאלה מהקהל: גם בעדות האחרות, הם לא מחזיקים את המגילה בעת אמירת הברכות על המגילה.

תשובת מרן שליט"א: אכן, כנראה זאת שאלה על כולם. כיון שלא אומרים את הברכות בע"פ, צריכים הם לקרוא זאת מתוך הספר. דהיינו מתוך הסידור. נכון. צריך לברר את העניין.

שאלה מהקהל: אולי היו אומרים בע"פ את נוסח 'חסדי' ואת הברכות, וממילא הם כן היו מחזיקים את המגילה?

תשובת מרן שליט"א: אם היו אומרים בע"פ, אין הכי נמי. אפשר היה להגיד זאת בע"פ, כפי שאנו מברכים על החנוכה, מברכים בע"פ, איננו מברכים מתוך הספר. אבל בנ"ד, כיון שהוא כבר קרא 'חסדי', והברכות כתובות לו בדף, אז הוא ממשיך לקרוא אותן מהדף. אה"נ, אם היית אומר לו לומר זאת בע"פ, הוא היה אומר זאת בע"פ. דרך בדיחותא נאמר, כי אולי זה בגלל שכתוב במגילה, **אָמַר עַם הַסֵּפֶר יְשׁוּב מִחֻשְׁבָּתוֹ** [אסתר ט', כ"ה].

המסקנא היא, דעביד כמר עביד, ודעביד כמר עביד. דהיינו, למהרי"ץ זיע"א נראה העיקר, לכסות עד עת הברכה. אבל בשעת הברכה, לא צריך. ואם תכסה אותו גם בשעת הברכה, יש לך על מה לסמוך.

שאלה מהקהל: למה מהרי"ץ כתב 'בטליתו'?

תשובת מרן שליט"א: אפשר שהדבר בבחינת 'דיבר הכתוב בהוה'. או יכול להיות, שיאחוז מצוה במצוה, ושלא יאחוז בדבר אחר. ואולי ישנם בכך עניינים נסתרים.

שאלה מהקהל: מותר לכסות את השופר במטפחת של ספר תורה?

תשובת מרן שליט"א: לכאורה גם טוב. העיקר שיהיה מוחזק ביד, וגם שיהיה מוסתר.

שאלה מהקהל: אבל יוצא שהוא משתמש בתשמיש קדושה?

דהיינו, בספרי הגהות מנהגים הנפוץ, כתוב 'צריך לכסות וכו', אבל הוא אומר כי במהדורות הקודמות כתוב בזה"ל, 'יכול לתקוע ולכסות את השופר בשעת הברכה'. הדבר אינו מובן, מה הפירוש 'יכול לתקוע ולכסות'? כיצד הוא יתקע ויכסה ביחד? הוא מאריך על כל הנושא הזה, אומר רק ראשי פרקים, בכדי לומר את מה שברצוני להעיר על דבריו. כי נראה לי, שהוא קצת הגזים.

בדף ק"מ הוא כותב כך, המהדורא הראשונה הקיימת כיום מספר המנהגים היא לובלין של"א, אבל אין זו המהדורא הראשונה שנדפסה, כפי שנאמר במפורש בדף השער, מנהגי הגאון מוהר"ר אייזיק טירנא, נדפסו זה פעמים.

ספר המנהגים, נדפס עד היום, בעשרות מהדורות, אולי מאה מהדורות כמעט. אז הלכו לחפש את המהדורות הראשונות, הוא רצה לבדוק מה כתוב בדפוסים הראשונים העתיקים. לא הצליחו למצוא, כנראה הדפוסים הראשונים ספו תמו, ומצאו רק את הדפוס השלישי, אבל הוא אומר כי בדפוס השלישי כתוב שכבר הדפיסו זאת פעמיים מלפני כן, ומכך יודעים שהיו שני דפוסים לפני כן. עם הגהות מהגאון מהר"ר אליקים המכונה געטשליק בן מהר"ר חזקיה ז"ל, והנה עלו קמשונים ומלא טעויות גם ההגהות בלתי מסודרות. והנה העיר רוחנו לדפוס אותם פעם שלישית ולכלות הקוצים מן הכרם, גם הוספנו שאר הגהות בשנת ויטע אש"ל בק"ק לובלין.

הוא בדק את כל המהדורות, יישר כוחו, הוא עשה כאן חיל ממש, השתדל לבדוק עשרות ספרים, ולדייק בדיוק מה כתוב, על כך אין לקפח שכרו, שהוא השתדל בכך, אבל אני מדבר רק על המסקנות שהוא הגיע מכך, שהן אינן נראות לי.

תשובת מרן שליט"א: אין בשופר קדושה, שיהיה אסור להשים עליו איזה נייר או דברי חולין, מותר להניח עליו דברים אחרים, אבל אולי זה אינו כבוד המצוה.

שאלה מהקהל: כוונתי להיפך, כי אם לוקחים את המטפחת של ס"ת ומכסים בה את השופר, האם זה לא מוריד אותה מקדושתה?

תשובת מרן שליט"א: אם המטפחת מיועדת לס"ת, ולשופר אין קדושה כמו ס"ת, שהרי אין עניין לגנוז אותו כגון כאשר הוא נסדק, עכ"פ זה לא גרע מציצית [עי' ש"ע הל' ציצית סי' כ"א ס"א], אמנם רצוי לא לזרוק אותו בבזיון, ואסור להשתמש בו שימוש מגונה, אבל לא חייב גניזה. אם כן מסתבר שבמטפחת ס"ת עליו הוי הורדה מקדושתה.

נזכרתי כעת, כי ישנם כאלה המדייקים, ממה שכתב הרמב"ם [פ"א משופר הל"ד], שלא יתן בתוכו מי רגלים "לעולם", רק מותר אפי' ביו"ט לשים בתוכו מים, או חומץ, לצחצח קולו. אז ש"מ כי גם אחרי השימוש בשופר, לא לזלזל בו. [בל"נ נרחיב בשיעור הבא].

לפני כמה שנים, בספר ירושתנו [חלק ה', שנת ה'תש"ע, דף קל"ט], כתב חכם אחד, שמו הרב יחיאל גולדהבר, מאמר על העניין הזה של כיסוי השופר, ולפי מה שהוא כתב, כל העניין הזה הוא טעות.

הוא כותב שם כך, כיסוי השופר לפני הברכות נזכר לראשונה בהגהות לספר מנהגים לרבי אייזיק טירנא, 'צריך התקוע לכסות השופר בשעת הברכות', ללא כל טעם ונימוק. הוראה זו נראית לכאורה מובנת ובהירה מאין כמותה, אבל כאשר אנו חוזרים ומעיינים במהדורות שונות של ההגהות, נבחין מיד בשינוי קטן המסרס את המשמעות כולה. כך נאמר באותן מהדורות, 'יכול לתקוע ולכסות השופר בשעת הברכה'.

ובדף קמ"א הוא כותב, סיכום, בכל הדפוסים הקדומים, ובמיוחד בדפוס הנחשב אצלנו כדפוס הראשון, נוסחה הגהה זו לא כהוראה אלא כאפשרות, "יכול לנסות / לכסות". שמעתם? ישנה גירסא אחרת. לא 'לכסות את השופר', אלא 'לנסות את השופר'. כפי שאתם יודעים, האות נו"ן והאות כא"ף הן דומות. ובפרט בדפוס הישן, רואים שהנו"ן קצת רחב, אפשר לטעות ולהחליף בין נו"ן לבין כא"ף. ורק במהדורת פראג תכ"ח, המאוחרת יחסית, התחדשה ההוראה "צריך לכסות". ולא עוד, אלא שהחליף תיבת "לתקוע" ב"התקוע". ברור שידי מהדיר 'מוכשר ומקורי' עסקו בהוראה זו. מהדורא 'מתוקנת' זו היא שגרמה להפצת המנהג של הכיסוי.

לטענתו, מי שכתב את הדבר הזה, שצריך לכסות את השופר, היה לו כשרון לתקן דברים, אבל הוא המציא את הדבר הזה.

נשמע לי מאד מוזר, שיבוא מישו מעצמו ויתקן? במקום 'לנסות' הוא יכתוב 'לכסות'? ובמקום 'יכול לנסות' הוא יכתוב 'צריך לכסות'? המציא כזה דבר? נשמע קצת רחוק, קשה לקבל זאת. ובסופו של דבר זהו הנוסח בכל הספרים. אולי היה לו כתב יד, אשר משם הוא תיקן? כי למעשה, עכ"פ מאז והלאה, כמעט בכל הספרים, בכל תפוצות ישראל, המקובל הוא שמכסים. גם אשכנזים, גם ספרדים, וגם תימנים. אינני יודע האם כל כולם ממש, אבל כל מי שרואה זאת, אומר למה לא?

ובדף קמ"ב הוא כותב כדלקמן. הרי ישנן כמה גירסאות, יש גירסא 'בשעת ברכות יכול לתקוע ולכסות השופר', ויש גירסא 'יכול לתקוע לכסות השופר בשעת ברכות', והגירסא השלישית, נראה לו הכי נכונה, 'יכול לתקוע לנסות השופר בשעת ברכות'. והוא כותב, גירסא זו, המצויה בדפוסים הקדומים ביותר המצויים בידינו, אין בה פגם מבחינה תחבירית, וגם הצורך בהוראתה מובן.

כעת תשמעו, מה הוא מסביר. למה צריך לנסות את השופר? תשמעו איזה דברים תמוהים. בעל תקיעה החושש שתקיעותיו הראשונות לא יעלו יפה, יכול לנסות את השופר ולתקוע כמה תקיעות-נסיון ולהתאמן על שופרו לאחר שיברך, כדי להרגיל את פיו לשופר לפני שיתחיל בתקיעות של חובה.

הוא החליט דוקא שהגירסא הזאת היא נכונה, לא 'לכסות' אלא 'לנסות'. ולמה צריך לנסות? מובן מאד. אולי הוא לא יצליח לתקוע? שמא זה לא יעלה יפה. א"כ כעת תנסה את השופר. שמעתם? הוא מברך 'לשמוע קול שופר', ו'שהחיינו', ועכשיו הוא מתחיל לעשות נסיונות, ולהתאמן.

ריבוננו של-עולם, עכשיו עושים נסיונות? הוא לא יכל לנסות לפני חמש דקות, או ללכת החוצה ולהתאמן? אתמול או שלשום לא היה לו פנאי? מה, מתאמנים לפני תקיעות חובה? הדבר כל כך מוזר. והוא דוקא מצא חן בעיניו הגירסא הזאת. עכשיו הוא יתאמן? וגם הרי יש בכך טורח ציבור. עכשיו מתחילים להתאמן? לראות האם השופר מתאים לו לפיו? ואולי אם לא, יחליף שופר אחר? הדבר מוזר מאד.

שאלה מהקהל: אין בכך הפסק?

תשובת מרן שליט"א: לפי דבריו, הא גופא, זהו החידוש... שזה לא הפסק... אבל, זה לא חידוש. נניח שקרה איזה אונס, אזי אין הכי נמי. אבל לא שלכתחילה, הוא יתחיל לנסות כעת. אם לא הולך לו, אז הוא משתדל עד שיעלו לו יפה. אבל לא מראש לכוון עכשיו לנסות, אלא אם נזדמן וקרה כך, אה"נ זה לא הפסק. אבל כעת לעשות נסיונות? הדבר מוזר מאד. ואיפה הוא היה כל חודש אלול?

חוץ מזה, הוא לקח את הגירסא, 'יכול לתקוע לנסות'. כביכול, כי זאת אכן הנוסחא הכי טובה. אבל למעשה הוא בעצמו, ברוב

דרך אגב, המחבר הוא דייקן, הוא יקה. האשכנזים אומרים, 'בעל תוקע', אבל הוא כותב, 'בעל תקיעה'. הסגנון הזה, נכנס מן האשכנזים, כך הסגנון שלהם, 'בעל מחבר ספר פלוני', 'בעל קורא', 'בעל תוקע'. אבל, זאת שגיאה בדקדוק. אצלינו התימנים, אין מושג כזה. יש 'התוקע', כפי שהוא בספרי חז"ל וכו', לא 'בעל תוקע'. הוא לא הבעל של התוקע, אלא התוקע. א"כ המחבר הזה, בתורת אשכנזי שמתקן את עצמו, הוא כתב 'בעל תקיעה'. בסדר. זה בכדי להראות, שהוא דייקן.

אבל לגבי הטענה שלו, שהסדר מוכיח שהמדובר על הניסוי ולא על הכיסוי, הדבר איננו מובן. הרי הוא בעצמו הביא מקודם, שהם כתבו שההגהות לא היו מסודרות. אם הם לא היו מסודרות, אין טענה למה הוא כתב זאת כאן ולא שם. במקור בכת"י, הסדר היה משובש. א"כ, אין כל הוכחה מן הסדר.

בדף קמ"ג הוא כותב כך, הפוסקים שרגילים לרוב להעתיק את 'הגהות מנהגים', כגון רמ"א, זהו מהר"ר משה איסרליש, בעל ה'מפה', רבינו מרדכי יפה בעל ה'לבושים ושל"ה, לא העתיקו הוראה זו כלל. הוא טוען, שהם לא הביאו בכלל את עניין הכיסוי.

אמנם הדבר נכון, אבל מצד שני הם גם לא הביאו את עניין ה'ניסוי'. א"כ מה נפשך, הם לא העתיקו לא את זה ולא את זה, אז מה הראיה. וי"ל.

דברי 'הגהות מנהגים' הובאו לראשונה בספר הלכה אצל רבי אליהו שפירא ר"מ בפראג [פראג ת"כ תע"ב] בספרו אליה רבה [זולצבך תקי"ז] סימן תקפ"ה ס"ק ה', ובספרו אליה זוטא, הגהותיו על לבוש החור [פראג תמ"ט] סימן תקצ"ג. אולם דבריו המעורפלים הטעו רבים ושלמים. וזו לשונו: "כתב הגמ"נ, דהיינו הנהגות מנהגים.

הנוסחאות שהביא לפני כן, לא כתוב בהם כך, אלא 'יכול לתקוע ולנסות'. הוא מביא שלש גירסאות, אבל ישנם ארבע גירסאות, וברובם כתוב כך, 'יכול לתקוע ולנסות', בתוספת וא"ו. א"כ בודאי שהסגנון בלתי מדויק. הוא מצא חן בעיניו הגירסא האחרת, כיון שמבחינת הלשון זה מסתדר. בגירסאות האחרות, הדבר משובש. מה זה 'יכול לתקוע ולנסות'? אבל רק בגירסא אחת, כתוב 'לתקוע לנסות', אולם ברוב הגירסאות הם כתוב 'לתקוע ולנסות'. רובם כתבו כך. א"כ בודאי שכך הוא אינו נוח גם מבחינת הלשון. מה הפירוש 'לתקוע ולנסות'? נתקע ואח"כ ננסה? נראה לי שזה נגד ההגיון והסברה. הגירסא הזאת, היא עקומה. מובן למה המגיה מחק את הגירסא הזאת, כיון שגירסא זאת איננה מתקבלת על הדעת.

בהמשך דבריו הוא כותב כך, מלבד ההבנה הפשוטה הנובעת מתוכן ההוראה, יש במיקומה של ההוראה בספר כדי להורות על כוונתה. לא נאמרה הוראה זו בתחילת ההדרכה לבעל התקיעות, אלא לקראת הסוף, ראשית נאמר בספר המנהגים שאין לאכול מאכלים המרבים רוק, כדי שלא יסיח דעתם של השומעים ויגרום להפסקות בין התקיעות, הוא ממשיך בנידון מי שהפסיק ושח בין התקיעות, האם חוזר ומברך. ורק אח"כ מעלה את ענין הכיסוי או הניסוי. אם נאמר שהכוונה לניסוי השופר, מובן שהוראה זו מקומה כאן כהוראה הדנה בדין הפסקה שבין הברכות לתקיעות. אבל אם נאמר שזו הוראה הקשורה לברכה עצמה, מדוע נכתבה כאן ולא שני סעיפים קודם לכן, כאשר דן בנוסח הברכה?

כעת הוא טוען טענה נוספת, שהדבר הזה איננו במקומו. אם המדובר על ניסוי, אזי מובן מדוע זה מובא אחרי הברכות. אלא על כרחך שכוונתו להפסק בין הברכה לתקיעה, וחידושו הגדול להורות היתר לבעל התקיעה, שאם הוא צריך להתאמן אין בכך משום הפסק.

הרבה טועים וחושבים, כי כשכתוב הגמ"נ היינו הגהות מיימוניות, אבל זה הגמ"י, או שחושבים שישנה טעות בספר, וצריך לתקן יו"ד במקום נון, והמדובר בהגהות מיימוניות, כביכול הנו"ן שבהמשך. אבל לא כך, הגמ"נ לבד, והגמ"י לבד. לא לערבב. הגמ"נ, זה על ספר המנהגים של אשכנזים. צריך לכסות השופר בשעת ברכות, ונכון להתוודות בלחש בין סדר לסדר (של"ה)."

ממה שציין כמקור דבריו את השל"ה, הבינו רבים שהוא מראה מקום לכל השורה, ותמחו על שלא מצאו זאת בספרי השל"ה. ואמנם, אף על פי שהשל"ה מאריך הרבה בספרו בהנהגות שונות בענייני תקיעת שופר, בכל זאת אינו מעתיק את דברי 'הגהות מנהגים'. כוונת ר' אליהו שפירא בצינו 'של"ה' היא כלפי משפט הסיום בלבד.

פשוט שבעל 'אליה רבה' (נולד בפראג בשנת ת"כ והתגורר בה רוב ימיו, ובערוב ימיו כיהן בטיקטין ונפטר בה בשנת תע"ב) נגרר אחר אחת ממהדורות 'ספר המנהגים' שנדפסו בעירו פראג בשנים תכ"ח ותמ"ג, ולכך הכיר רק את הנוסח המתוקן ולא את נוסח המקורי.

משמעות הלשון שלו, קצת לא מכובדת, הסגנון הזה, 'נגרר אחר אחת המהדורות', כביכול משכו אותו בכח, אולי אם היה כותב 'נמשך' אולי זה היה קצת יותר טוב, חושבני כי זה קצת לא כבוד התורה, הוא היה צריך לכתוב בלשון קצת יותר מכובדת. האליה רבה, הוא אחד מגדולי ישראל. אי אפשר לכתוב כך. הוא לא חבר שלו.

ולגבי הסגנון הזה, 'דבריו המעורפלים הטעו רבים ושלמים', נראה שיש לו טענה, למה כתבת בסגנון לא ברור. הוא כביכול, מאשים את המחבר.

לכן ברצוני לומר, כי 'המלך וכסאו נקי'. בעל אליה רבה, אי אפשר לבוא אליו בטענות. שהוא פתח בהגמ"נ, ובסוף הוא כתב 'השל"ה', ואז חשבו שהשל"ה הביא את המקור שזהו מהגמ"נ. אבל צריכים לדעת, בעל אליה רבה, הספר שלו נדפס ממקור משובש.

המוציא לאור בהקדמתו כותב כך, דע אתה הקורא, שכל דברי המחבר חמה עמוקים ובחריפות ואמיתיות, ויש לתלות בחסרון הידיעה או בחסר ויתר, כי חיבור הלז היה מונח וגנוז בבית נכואת זה לערך שבעים שנים, ואני הגבר דחזיתיה לרבי ומשמש קמיה וידעי ביה ובעובדיה שתורת אמת יהגה חכו וחסיד במעשיו וכו'. ובאשר שכתובת יד של הגאון מהחיבור הלז, נשרף בשריפה גדולה בקהילה קדושה פראג בשנת תקי"ד העבר, עם כל כתבי הקודש שלו, וזה הוא החיבור העתק שהיה מטושטש וקרוע ובלוי ומלא טעות בחסירות ויתרות הרבה פעמים שורות ותיבות ואין מספר. בכך אם ימצא איזה טעות, אל יתלה בהמחבר, כי גלוי וידוע שהמחבר לא הוציא דבר שאינו מתוקן או שאינו לצורך, כי אם בהשכל בשכלו הצחצח וכו'.

המדפיס כותב במפורש, שהכת"י של המחבר הוא נשרף, והיה להם ממנו העתק משובש, והשתדלו להגיה. א"כ מה הטענות כלפיו, כביכול נראה שהשל"ה הוא המקור? המעתיק או המדפיסים עשו זאת. המחבר בעצמו, מסתמא כתב בצורה נכונה ומדויקת, ואי אפשר לבוא אליו בטענות לגבי העניין הזה.

בדף קנ"ח הוא כותב כך, הראשון שמזכיר את קיום מנהג הכיסוי מבני עדות המזרח, הוא רבי יחיא צאלח, מענקי חכמי תימן (נפטר בצנעא תקס"ה), אשר שקוד היה להנחיל את מורשת אבותיו באופן מדויק, עם זאת קלט גם מן החדשות. בתארו את אופן החזקת השופר, הוא מקדים שלפני הברכה לוקחים את השופר ביד,

ובהערה 73 הוא כותב את מקור דברי מהרי"ץ, פסקי מהרי"ץ, בני ברק תשס"ד הל' תקיעת שופר סעיף נ"ט גם כאן קשה להניח שכך היה המנהג הנפוץ בתימן – אפילו בזמנו – שהרי בכל סידורי תימן לא מופיע מנהג הכיסוי.

אכן הדבר אמת, מהרי"ץ אומר 'קיבלתי'. מאחר שזאת קבלה שהוא קיבל מרבותיו, מסתמא זהו דבר שרבים לא ידעו ממנו. אבל חושבני, כי לאחר שראו שמהרי"ץ כתב זאת, כולם או רובם ככולם קיבלו את הדבר, בתורת 'מהיות טוב אל תיקרא רע'.

למה לא? איזה חסרון יש בכך? וק"ו כאשר יש לכך כל מיני טעמים יפים.

אבל מה, מצד אחד הוא מדגיש, כי 'מהרי"ץ מנחיל את מורשת אבותיו באופן מדויק', מהרי"ץ מאד הקפיד על המנהג הקדום, החזיק וחזק, אך מאידך 'קלט גם מן החדשות'. אמנם הדבר הזה ג"כ נכון, אבל צריך לדעת את הסיבה. כי שיטת מהרי"ץ היא, 'מהיות טוב אל תיקרא רע'. כמו שהוא כותב בהרבה מקומות. דהיינו, אפילו אם ישנם דברים, שאבותינו הקדמונים לא עשו. זה כמו המשל שאנו אומרים, על השוקולדה. אם זהו דבר טוב, אפשר לקבלו, אפילו שזה דבר חדש. ישנם דברים רבים, מנהגים טובים אשר יש בהם עניינים, מה איכפת לך לעשות. ומה שאצל אבותינו הם לא היו, כי לא היה להם, לא שמעו מכך, לא ראו זאת. ממילא, אפשר לקבל את הדברים הללו. זוהי השקפה נכונה לפי דעת תורה, דרך הלכתית, למי שמבין.

לגופו של עניין, חושבני כי אכן נכון שבחלק מן הדפוסים הישנים כתוב 'לנסות את השופר', אבל ראשית, אין לנו את הכת"י של המחבר, ואין את הדפוסים הראשונים ממש. אבל העיקר הוא, שהגירסא הזאת, 'לנסות', נראית בלי טעם ובלי ריח. היא לא מתקבלת על הדעת.

ורק אח"כ מברכים. הוא מביא את הנהגת הכיסוי, אולם כתב שהתוקע יאחזנו תחת הכיסוי: "קיבלתי לכסות השופר בטליתו עד עת הברכה. והרב ב"ח כתב לכסותו בשעת הברכה ובין כל סימן וסימן".

זהו דבר מעניין, כי מכל 'עדות המזרח', מהרי"ץ ראשון. אינני יודע האם מהרי"ץ הוא נחשב מעדות המזרח, חושבני שהוא מעדת הדרום, ארץ תימן היא בדרום. אבל לא משנה. כנראה הכוונה היא כלפי אירופה, כל הצד המזרחי נקרא אצלם 'עדות המזרח'.

ואחרי מהרי"ץ, מי שהביא זאת הוא רבי אברהם אלקלעי ורבי חיים פלאגי, מעתיקים את זה בספריהם, זה בספר זכור לאברהם, ורבי חיים פלאגי בספרו מועד לכל חי. המעניין הוא, שמהרי"ץ היה הראשון.

והאמת היא, כפי שאמרתי לכם מקודם, אינני בטוח שמהרי"ץ לקח מהם. עכ"פ לפי סדר הזמנים, הגהות מנהגים היה לפנייהם.

אח"כ הוא מביא [שם בספר ירושתנו] את כל גדולי הספרדים, אשר העתיקו את המנהג הזה, עד הבן איש חי. וז"ל, 'אחריו מצאנו שניים שהיתה להם השפעה רבה בקרב יהודי האימפריה העותמאנית, רבי אברהם אלקלעי, ורבי חיים פאלאגי, והם מעתיקים מנהג זה כמנהג הפשוט בספריהם שיועדו לקהל הרחב. רבי אברהם אלקלעי מביא זאת בספרו המפורסם 'זכור לאברהם', ורבי חיים פאלאגי מעתיקו בספרו המפורסם 'מועד לכל חי' שהוא פסקי דינים ותוכחות מוסר לפי סדר המועדים. שניהם מעתיקים את לשון הא"ר בלא שום הסתייגות, היינו שהם מסכימים לדבריו.

והביא אח"כ כי גם בספר בן איש חי נפרשת נצבים סעיף ט"ז] כתב כדבר פשוט, "יכסה השופר עד גמר הברכות, וצריך שיאחזנו בידו בעת הברכה מכוסה".

חוץ מזה, גם אם נגיד שזאת טעות, הכלל הוא, 'מנהג ישראל תורה'. ידוע ומפורסם, מה שמהרי"ן כותב (בש"ת פ"ז חלק ג' סימן רס"ב) לגבי העניין הזה, מדוע מנהג ישראל תורה? הבאנו זאת כבר פעמים רבות, אני רק מזכיר לכם את דבריו.

וזה לשונו, תורה יוצאה לכל ישראל וכרוזא קרי בחיל בתלמוד, כל מקום שהלכה רופפת בידך פוק חזי מה צבור נוהגין. וקשה, מה יתן ומה יוסיף מנהג העם לנטות אחר פוסק. ואמנם כבר השיבו חכמי ישראל ע"ה, שבאהבת השם את עמו ישראל יסיר מכשול מדרכיהם ולא יטו כל העולם אחר היחיד אלו סברתו דחווה וכו'. והשתא הגע עצמך, אם בענין דין הלכה מה שהסכימו הציבור לנהוג בו אין לנטות ממנו, ק"ו למידי דמנהגא הוא.

גם אם נגיד, שהדבר הזה נוצר מתוך טעות בגירסא, אבל לבי אומר לי כי מן השמים סיבבו את הדבר הזה. איך המנהג הזה, נתקבל בכל עם ישראל? כל גדולי ישראל, גם אלה שקצת דנו בכך, ישנם כאלה שהרגישו, דנו בשאלה שהרי צריך להחזיק בשעת הברכה, אבל בסופו של דבר זה נתקבל על דעת רובם ככולם. א"כ נראה כי מן השמים רצו שהדבר הזה יתקבל בעם ישראל, וק"ו שיש לכך הרבה טעמים, ועכ"פ אין בכך כל חסרון.

יש הרבה מנהגים שנתחדשו במשך הדורות, שאין להם מקור בש"ס ובשום מדרש, ונזכיר לדוגמא ובקצרה מנהגי האשכנזים לעשות תשליך בראש השנה, ולאכול פירות בט"ו בשבט, שנתקבל בסוף גם אצל הספרדים. מה ההבדל אם זה מלפני שמונה מאות שנה, או רק ארבע מאות? ויש מנהגים אחרים של הספרדים והאר"י, שנתקבלו בסוף גם אצל האשכנזים.

נזכיר ג"כ העניין לעמוד בתקיעות דמיושב שנהגו בקהילותיהם, היפך הש"ס וההלכה. סעודת בר מצוה וכדומה.

יש מנהגים שלא ידועה הסיבה ליסודם, ובאו גדולי ישראל ונתנו מעצמם טעם, או אפילו טעמים רבים, שיתכן כי הם הסיבה. כן הדבר הזה. ולמשל תליית ביצת בת יענה בביהכ"נ, חיפשו טעמים, וגם אני הקטן חידשתי בס"ד עשרות טעמים לכך, ואכמ"ל.

לכן אני אומר, עליו ועל זולתו כיוצא בו, חכמים היוהרו בדבריהם. לא לפקפק ח"ו או לזלזל במנהגים, לא לעשות את כל חכמי ישראל טועים, שכביכול המנהג הזה נולד בטעות. זה בבל ייאמר. תנו כבוד לחכמי התורה. ובפרט כפי שאמרנו, שמסתבר מאד כי הדפוס שכתבו 'צריך לכסות', מצא בכת"י את הגירסא הזאת, הוא תיקן זאת עפ"י מקור שהיה לפניו. וגם אם לא, הדבר הזה מקובל ורצוי, ואין בכך שום חסרון. ועל מה שכתבנו בזה בקובץ דברי חפץ י"א, תשרי ה'תשע"ט ב'ש"ל, שעומד לצאת לאור בעזרתו יתברך אחרי ר"ה שיבוא עלינו לטובה.

ביאור ההלכה בשלחן ערוך המקוצר שאין לענות ברוך הוא וברוך שמו בברכות התקיעות, תשובה לשואל על כי נמצא מקור מחז"ל לאמירת ברוך הוא וברוך שמו, והשגות על מה שכתב בש"ת יחזקאל דעת בעניין זה.

עניין נוסף. ישנה הלכה, שכתבנו בס"ד בשלחן ערוך המקוצר בהל' תקיעת שופר [סימן ק"י הלכה י"ד], כשהתוקע אומר את הברכות, אל יאמרו הקהל ברוך הוא וברוך שמו, וישמעו היטב את הברכות.

למעשה כבר הרחבנו על כך במקומות אחרים, שהעניין של אמירת 'ברוך הוא וברוך שמו', המקובל בעדות האחרות, אצל התימנים בדר"כ הדבר אינו נהוג. ישנם כאלה, שהם כן נוהגים. אבל גם אם האדם נוהג לומר ברוך הוא וברוך שמו, צריך לדעת שזאת אינה חובה. אם אתה אומר זאת בכוונה, אז תגיד. אבל אם לאו, עדיף ה'עדרו ממציאאותו. זהו כמו המשל

אולם בנדון דידן, שמדובר באמצע הברכה, כיון שכעת מוציאים אותך בזה ידי חובה, אמנם ישנם עדות אחרות, כגון מרוקאים, שאומרים 'ברוך הוא וברוך שמו' גם על קידוש וכדו', אבל זה לא, על כך כותב מהרי"ץ במפורש בספר ספר דבר שמואל, שלא לענות, ולא נוהגים זאת אצלינו. אם מוציאים אותך ידי חובה, אל תפסיק ותאמר ברוך הוא וברוך שמו. אבל אם זאת ברכה שאינך חייב, כגון חזרת הש"צ, אתה יכול לומר ברוך הוא וברוך שמו.

אבל שאל ידידנו רבי אלון גרטי הי"ו, לגבי עניין זה של אמירת ברוך הוא וברוך שמו, כי יש לכך מקור מפורש בחז"ל, כמבואר בשו"ת רב פעלים חלק שני [או"ח סימן ל"ז].

[מרן שליט"א קרא מהס' יחיה דעת בהערה, כדלקמן] הגאון רבי יוסף חיים בשו"ת רב פעלים כתב, אודות מה שיש נוהגים בשבע ברכות של החופה, שאחר שהמברך מזכיר את השם, עונים כל הקהל יחדיו "ברוך הוא וברוך שמו אלהינו מלך העולם". אינני יודע אם המנהג הזה קיים כיום אצל הספרדים, אבל היה מנהג כזה בעבר, הציבור שבחופה היו אומרים כך. והוא אומר, שמנהג זה יש לבטלו, שמלבד שיש בזה איסור הזכרת שם שמים לבטלה, כי גם בתיבת "אלהינו" שייך איסור זה, וכמו שכתב בשו"ת הריב"ש [סי' ת"ח], ובמשנה למלך [פרק א' מהלכות ברכות]. ועוד, שהרי "ברוך הוא וברוך שמו" הוא מטבע שטבעו חכמים לאמרו על הזכרת השם. ואף שהטור סימן קכ"ד הביא בשם הרא"ש שנהג כן, מכל מקום בברכי יוסף שם כתב בשם ספר חרדים שכן הוא במדרש חז"ל. ועוד, שבסידור האר"י יש כוונות עמוקות באמירת ברוך הוא וברוך שמו. (וכן הובא בכף החיים סימן ה' ס"ק י"ב). וכשמוסיפים על מטבע זה תיבות "אלהינו מלך העולם" הרי זה כדין משנה ממתבע שטבעו חכמים בברכות, ואינו אלא טועה. והוא הדין לכאן.

לגבי השוחט, שהיתה לו סכין קטנה. הוא אמר, בשביל מה שאקח סכין גדולה, ואח"כ יהיו פגימות. אני משתדל, במה שאני מחוייב. ה"ה בנ"ד, תגיד 'אמן' בכוונה. אבל לגבי ברוך הוא וברוך שמו, אם האדם יגיד זאת בצורה נידושת, כפי שדיברנו בעבר [שיעור מוצש"ק מסעי ה'תשע"ח], לגבי עניינים אחרים, אם הדבר נידוש, כאשר האדם אומר 'ברוך הוא וברוך שמו' ו'אמן', והוא לא יודע מה הוא אומר, בשביל מה לומר דבר שאינך מחוייב בו. תשתדל לכוון במה שאתה צריך לומר.

זהו כפי שאנו אומרים גם לגבי האשמורות הנאמרות בימים האלה, אומרים את הסליחות, זהו דבר נידוש, וקשה לבוא מכך לידי התעוררות, לכן אמרנו שהאדם יכול לצרף ולומר אפילו מן הסליחות של יום הכיפורים. גם אם הדבר אינו מתאים לציבור, קשה לשנות את הסדר של הציבור, אומרים 'ישן אל תרדם וכו', אומרים כיו"ב את כל הסליחות, שוב ושוב, אתה לעצמך יכול להגיד דברים שאינם מי"ב הסליחות העיקריות, להגיד סליחות של יום הכיפורים, דברים חדשים המעוררים אותך, ועי"ז תגיע אל התכלית הרצויה. כמו כן לגבי הוידוי, 'אשמנו בגדנו וכו', האדם יכול להוסיף ולפרט חטאים פרטיים שלו, ועל ידי זה יתעורר לתקן את עצמו. לכל הפחות בכל יום, הרי יש בנוסח הוידוי הכללי, הידוע כנוסח הוידוי של החיד"א, שם מפורט הרבה חטאים, אפשר לקחת את זה ולהוסיף. וכבר עורר על כך בספר חמדת ימים, בעניין הסליחות דאלול.

גם אם אתה אומר מתוך הסליחות של יוהכ"פ, ברוך ה' שיש לנו את הפירוש עץ חיים למהרי"ץ זיע"א, ואם יש לאדם מלים קשות בסליחות, שלא מובנות, הוא מסתכל מיד בפירוש ע"ת, וממילא אם ישנו איזה דבר קשה, מוצא שם את פתרונו. 'כל הדבר הקשה יביאון אל משה'.

לכן אמרנו לגבי ברוך הוא וברוך שמו, כי לא חייבים לומר זאת. אבל אם אתה אומר בכוונה אזי אין הכי נמי, תגיד זאת.

הגרי"ח כותב במפורש, כי 'ברוך הוא וברוך שמו' זהו מטבע שטבעו חז"ל. וגם הברכי יוסף כותב כך, שזה מדרש חז"ל.

שאלה מהקהל: זאת אינה תקנת הרא"ש?

תשובת מרן שליט"א: יפה. הנכון הוא, שאביו של הרא"ש כך נהג. אבל מצד שני, בעל רב פעלים כותב במפורש, שזהו מדרש חז"ל. עוד מעט נראה.

האמת היא, כי בעל שו"ת יחיה דעת [חלק רביעי סימן ט'] עמד על העניין הזה, והוא משיג על בעל רב פעלים, מכוח מה שאמרתם מקודם. אבל, צריכים להעמיד כאן כמה דברים על דיוקם. כאשר סוקרים הכל בסקירה אחת, ביחד, אז הכל מתיישב על מכוננו.

הוא כותב כך, המקור לעניית ברוך הוא וברוך שמו, הוא ממה שכתב הטור אורח חיים [סימן קכ"ד]: "ושמעתי מאבא מארי הרא"ש שהיה אומר על כל ברכה שהיה שומע בכל מקום 'ברוך הוא וברוך שמו', וזהו שאמר משה רבינו, כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו, ועוד שאפילו כשמזכירים צדיק בשר ודם צריך לברכו שנאמר זכר צדיק לברכה". וזו לשון מרן בשלחן ערוך [שם סעיף ה']: "על כל ברכה שאדם שומע בכל מקום אומר 'ברוך הוא וברוך שמו'. וביומא דף ל"ז ע"ב גרסינן (על מה שהיו עונים במקדש: 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד')", תניא רבי אומר, כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו, אמר להם משה לישראל, בשעה שאני מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא אתם הבו גודל לאלהינו וכו'. ובבראשית רבה [פרשה מ"ט סימן א']: "כל המזכיר צדיק ואינו מברכו עובר בעשה, שנאמר זכר צדיק לברכה". ומכאן סמך הרא"ש הנ"ל לעניית ברוך הוא וברוך שמו. ובספר חרדים [במצות עשה מד"ס התלויות בפה, פרק ד' סימן י"ז] כתב: "במדרש, הוא מביא שכך כתוב במדרש, זהו לשונו, בשעה שאני מזכיר שמו של הקדוש

ברוך הוא, אתם הבו גודל לאלהינו, מכאן שעונים ברוך הוא וברוך שמו על הזכרת השם". (והובא בברכי יוסף סימן קכ"ד סק"ז). ומהר"י יוזפא בספר יוסף אומץ [סימן רצ"ו, השני] כתב: "צריך להיזהר מאד לענות ברוך הוא וברוך שמו, ולא דוקא על הזכרת השם שבברכות, אלא על כל הזכרת השם צריך לענות, בתפילה ובקריאת התורה ובכל מקום. נראה שהוא החמיר מדאי שגם בקריאת התורה, בכל מקום שיש הזכרת ה' זה בודאי לא מקובל. בברכות לפחות, אבל הוא מרחיב. שכן כתב ספר חרדים בשם המדרש, שעל כל הזכרת השם מחייב לומר ברוך הוא וברוך שמו, שהוא מצוה מדברי סופרים, ואסמכוה אקרא, כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו".

מעיר על כך בעל שו"ת יחיה דעת, לפענ"ד מה שכתב החרדים, "מכאן שעונים ברוך הוא וברוך שמו", אין זה מהמדרש – כי מדרש חז"ל הנ"ל הוא מה שאמרו ביומא ל"ז ע"א – ורק מסקנת בעל ספר חרדים היא, שמכאן סמך למנהג הרא"ש, וכמו שכתב הטור הנ"ל. ולא כמשמעות דברי היוסף אומץ שהמדרש מחייב, אבל חיוב גמור לענות ברוך הוא וברוך שמו לא שמענו. ועיין פירש"י [ברכות דף כ"א ע"א] שכתב: כי שם י"י אקרא, כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל אני אברך תחילה ואם ענו אחרי אמר, כי שם י"י אקרא בברכה, אתם הבו גודל לאלהינו באמן. תענו אמר, לא ברוך הוא וברוך שמו.

ובהערה בהמשך הוא מביא את הרב פעלים, הבאנו את דבריו לעיל, והוא משיג עליו בזה"ל, במחכ"ת אין דבריו מחוורים בזה. שהרא"ש הוא ראשון לדבר שבקדושה זה, לענות ברוך הוא וברוך שמו, ולפניו לא נהגו כן. וכבר כתבנו שמה שכתב החרדים בשם המדרש, הוא רק על תחילת דבריו, אבל ההוספה "שמכאן עונים ברוך הוא וברוך שמו", אורייתא דיליה היא, ולא ממדרש חז"ל כלל. וכן כתב הגאון רבי חיים בן עטאר בספרו ראשון לציון בחידושי

אבל מי אמר לו? אולי באמת היה לבעל ספר חרדים, את המדרש הזה? אתם יודעים, הרבה פעמים מביאים בספרים מדרשים, אשר אין לנו אותם. ישנם מדרשים, שבמשך הדורות נאבדו. א"כ שמא היה לו מדרש כזה?

ספר הרוקח כותב, לגבי הפסוק [שיר השירים ו', ח'] **שְׁשִׁים הֵמָּה מַלְכוּת וְשִׁמְנִים פִּילָגְשִׁים וְעֵלְמוֹת אֵין מִסְפָּר**, כי 'ששים' המה מלכות' היינו ששים מסכתות, 'ושמונים פילגשים' היינו שמונים מדרשות. היו שמונים ספרי מדרש. 'ועלמות אין מספר', סתרי תורה, לא ספרו אותם, כי אי אפשר היה לספור. היכן כל המדרשים הללו? אין לנו אותם.

בעל ספר חרדים בעצמו, מביא במקום אחד [בפרק מ"ז אות כ"ג], מדרש כתב יד, שהוא שמע מרבי אברהם הלוי, שהוא ראה בארץ המערב מדרש, פירוש על הפסוק [מלכים ב' ז', ב'] **הֲנֵה יָי עֲשֵׂה אֲרָבוֹת בְּשָׁמַיִם**. אין זמן כעת להיכנס לכך, זהו פירוש נחמד מאד, מי שירצה יראה זאת בעצמו. הוא מביא פירוש שראה במדרש בכת"י בארץ המערב, כנראה הכוונה למרוקו, הוא היה שם לפני כן. זה רבי אברהם הלוי, כנראה ברוכים, זה שדיברנו עליו לפני מספר שיעורים [שיעור מוצש"ק מסעי ה'תשע"ח], שהוא ראה את השכינה בכותל המערבי.

הם היו בצפת, באותו הדור, והוא אומר ששמע ממנו, שהוא ראה זאת במדרש בכת"י, מה הפירוש 'עושה ארובות בשמים', הכוונה שהם ראויים שיהיה להם כמו 'ארובות השמים נפתחו' בדור המבול, הם ראויים שח"ו ירד עליהם מבול. לא סאה סולת בשקל וגו'. השליש לימד קטיגוריא על ישראל, בגלל כך הוא נענש.

היכן המדרש הזה? אין לנו את המדרש הזה. אבל הוא ראה זאת במדרש כתב יד.

לברכות [דף ס"ג ע"א] שאין צריך השומע ברכה אלא לענות "אמן" בסיום הברכה, ומשנת חסידות נהג הרא"ש לומר ברוך הוא וברוך שמו, ולא הורה כן דרך הוראה, מפני שאין לזה עיקר בגמרא וכו'. הוא מאריך על כך.

הערה ראשונה שצריך להעיר על מה שכתוב כאן, זה לא שהרא"ש כך נהג, 'שמעתי מאבא מארי הרא"ש', זה קצת מטעה, לא הרא"ש הוא הראשון שעשה זאת, אלא אביו של הרא"ש. זאת תשובה של הרא"ש, בה הוא מדבר על אביו. בטור הביא את התשובה באריכות, ועניין זה הוא בסוף. לכן חושבים שהטור הביא זאת על אביו הרא"ש, הרי הטור היה בנו של הרא"ש, אז כביכול הטור כותב 'אבא מארי', אבל האמת היא שהרא"ש כותב זאת בשם אביו. בעל הטור, העתיק תשובה של הרא"ש.

זאת סתם הערה, מבחינת הדיוק, שאומרים הרא"ש, הרא"ש. זה לא הרא"ש, הרא"ש מביא זאת בשם אבא שלו, רק שהסגנון קצת מטעה, מי שקורא בטור רק את הפסקא האחרונה.

בכל אופן, לגבי מה שהם כותבים, שאין מדרש כזה, ושזה לא מן המדרש, ושהמדרש הזה הוא מ"ש בגמרא ביומא דף ל"ז. לגבי הפסוק כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו, אתם בשעה שאני מזכיר וכו', לא כתוב במפורש ברוך הוא וברוך שמו.

אם תשאל, וכי המדרש הזה, הוא גמרא? צריכים לדעת, שזאת אינה קושיא. כי הרבה פעמים רואים בספרי הראשונים, וכן ברמב"ם, אפילו דברים הכתובים בגמרא, הם כותבים זאת בשם 'מדרש'. אם זה לא שקלא וטריא בגמרא, אם זה לא סוגיות, אלא אגדתא, הם כותבים זאת בשם מדרש, אפילו שבעצם זה כתוב בגמרא. הוא כך סומך על זה. מה שכתב הספר חרדים, 'מדרש', הכוונה אל הגמרא.

בודאי אפשר לדחות שכאן הוא לא כתב שזה בכת"י, ברם חוץ מזה, ישנם הרבה מקומות, שאומרים 'מדרש', אבל בעצם זה לא חז"ל. כעת בעצם אני אומר, את הצד השני. מה שנראה אמת, שהוא אכן מתכוון לגמרא, כי בהרבה פעמים בעל ספר חרדים כותב 'מדרש' והוא מתכוון אל הגמרא. כגון בפרק ל"ח אות מ', צריך לענות קדיש בכל כחו, מפרש בזהר כמשמעו, וקורעין לו גזר דינו אפילו היה בו עון שמץ מינות יתכפר לו כדאיתא במדרש ע"כ. והכוונה לגמ' הידועה בשבת דף קי"ט ע"ב. ובפרק ט"ל אות ה', אמירת ויכולו קודם קידוש ליל שבת, וקורין עליו וסר עונך כדאיתא במדרש ע"כ. והכוונה ג"כ לגמרא בשבת שם. אבל מצד שני, אולי היה לו מדרש כזה. וגם אם לא, צריכים לדעת, כי ישנם ספרי מדרשים שכתבו חכמי תימן, כגון מדרש הגדול, מדרש החפץ, מדרש הביאור, אלו אינם מדרשים של חז"ל. אפילו ישנם אחרונים, בשאר ארצות, ישנו ספר על מסכת אבות הנקרא בשם מדרש שמואל, למהר"ר שמואל אוזידה, תלמיד האר"י ז"ל. וכן מהר"ר אליהו הכהן, בעל שבט מוסר, יש לו ספר בשם מדרש תלפיות. וכן מדרש האיתמרי. ועוד. וישנו אפילו אדמו"ר מהר"ר פינחס מקוריץ, יש לו ספר בשם מדרש פינחס. דהיינו, קראו בשם 'מדרש', באופן כללי. כשאומרים 'מדרש', אין חובה שזה יהיה מחז"ל.

בעל תורה שלימה [בהתחלת פרשת לך לך] כותב בהקדמה, מהכרך הנוכחי והלאה מביא אני בה"תורה שבעל פה" ובהבאור, מדרשי חז"ל משלשה כתבי יד תימניים המפורטים בהשער השני, שלשה ספרים אלה נקראים בשם מדרשים על חמשה חומשי תורה כוללים בתוכם הרבה מאמרים ודרשות חז"ל בהגדה והלכה שאינם נמצאים בספרי חז"ל הידועים לנו, והיו בכתבי יד לפני עיני המחברים האלה, כן המאמרים אשר מובאים בספרי חז"ל שלפנינו מובאים באלה הספרים הרבה פעמים בסגנון אחר בשנויי נוסחאות ולפעמים

בגרסאות נכונות יותר מאשר בנדרפס. שלשה ספרים אלה יש להם אופי וצורה אחת, השם המתאים להם הוא "ילקוטים" על התורה שנתחברו בתימן בזמנים שונים, לא רציתי לשנות את שמם שנקבעו ע"י המחברים, ונקראים כן בפי התימנים בשם "מדרש". השם מדרש אינו במובן אשר אנחנו רגילים לקרוא רק למדרש המיוחס לחז"ל, אצלם הוא משמש במובן "דרש ופירוש", כעין ספר רבינו בחיי שנדרפס בשם מדרש רבינו בחיי. מדרש חמדת הימים, ספר דרשת אבן שועיב, קראוהו מדרש אבן שועיב, ספר מדרשי התורה שחיבר הקדוש אנשלמה אשתרוק זצ"ל וכו'.

צריכים א"כ לדעת, כי לפעמים המלה 'מדרש', עלולה להטעות. זה יכול להיות גם ספר מן האחרונים, אשר קראו לו בשם מדרש.

אבל כעת ברצוני לומר את ההערה העיקרית, על מה שכתוב בשו"ת יחזה דעת. הוא משיג על היוסף אומץ, איך אתה כותב שזה מחוייב, הרי זה לא מדרש. וכן איך הרב פעלים כותב שזה מדרש חז"ל, מה פתאום? הרא"ש הוא הראשון, וכפי שאמרנו הנכון שזהו אביו של הרא"ש, הוא שהתחיל בכך.

את הדברים הללו, העתיק גם [בנו הרה"ג דוד שליט"א] בספר הלכה ברורה [חלק ששי דף עד"ר], הוא ג"כ מביא שם את ספר חרדים, ואת ספר יוסף אומץ שהבין מספר חרדים שכך כתוב במדרש, אבל הוא כותב, אולם אאמו"ר העיר על זה, שבאמת אין זה מהמדרש, ורק מסקנת בעל חרדים היא.

צריכים לדעת, הכל טוב ויפה, אבל על מי ההשגה? על היוסף אומץ, או על ספר חרדים? הרי בעל ספר חרדים בודאי הבין שזה חז"ל. אפשר אולי לחלוק על ספר חרדים, אבל הם צודקים במה שהם כותבים בשמו. כל מטרת ספר חרדים שם, היא להביא מצוות שהן מדברי סופרים, דהיינו דברים שלא חייבים אותם

שערי יצחק – השיעור השבועי

חרדים, זה לא כתוב במדרש 'מכאן שעונים ברוך הוא וברוך שמו', אלא שזאת הוספה, בעל חרדים הוציא מכך מסקנא. כמו כל הדברים שהוא אומר, מביא איזה מאמר, וממנו הוא מבין שזה מדרבנן. כך הוא אוחז, בכל אופן.

אבל למעשה, ראיתי שאני בעצמי כתבתי זאת כבר עוד לפניו, בספר בארות יצחק על פסקי מהרי"ץ כרך א' [דף רמ"ג], ומסתמא חושבני כי זהו המקור שלו, כי הספר יחזה דעת נדפס שנה אחרי שנדפס הספר פסקי מהרי"ץ. שו"ת יחזה דעת נדפס בשנת תשמ"א, ופסקי מהרי"ץ נדפס בשנת תש"מ, יש לו הסכמה על הספר, א"כ בודאי הוא עיין בספר, וכמדומני כי אני הוא הראשון שכתבתי זאת.

הבאתי שם את הרב פעלים וכו', וכתבתי זאת במפורש [בד"ה ומאידך], אף שכן משמע פשט לשונו של ספר חרדים, שתי' מכאן שעונים וכו' היא המשך לשון המדרש, מ"מ אינו מוכרח, ואפשר שהם דברי עצמו. א"כ כבר כתבתי שישנה את האפשרות הזאת.

ומצד שני הבאתי, כי רבי דוד נכדו של הרמב"ם, בספרו מדרש דוד, הוא ג"כ כותב כך, ומשמע שהוא מביא זאת כדבר המקובל. איך כבר בזמן נכד הרמב"ם, נהיה נפוץ עניין אמירת ברוך הוא וברוך שמו? הרי זה התחיל מאביו של הרא"ש, שהיה בארץ אחרת רחוקה, והגיע הדבר עד למצרים? בדורותיהם הקשרים היו רופפים מאד. וראוי לאדם שלא יתפלל תפילתו ביחיד, אלא ילך ויכלל עם הציבור ויתפלל עמהם, כדי שיזכה בעניית קדיש וקדושה ו'ברוך הוא וברוך שמו', ותהיה תפילתך מקודשת אצל ה'.

הדבר קצת מפליא. מה שיכול להיות, שלא כתב זאת רבי' דוד הנגיד עצמו, אלא המעתיק אחרי כמה מהדורות הוסיף את זה. צריך לבדוק זאת. יתכן כי הכת"י הוא מאוחר, ולפעמים המעתיקים הוסיפו דברים במשך הזמן. אולי לא

מדאורייתא, והוא מביא לכך מקורות. כל מה שהוא מביא, אלו דברים מן הסוג הזה.

את העניין שלנו, הוא מביא בפרק ל"ח אות י"ז, מכאן שעונים ברוך הוא וברוך שמו. אבל באותו הפרק, הוא מביא גם את כל שאר הדברים. למשל באות ג' הוא כותב, ולפייס עני בדברים, אנו מצוים מדברי קבלה. הוא מביא כל מיני דברים מחז"ל. ובאות ה', עוד אמרו שם, שילמד אדם עצמו להיות מענה רך. ובאות ח', מצוה לשנות מפני השלום, שנאמר ויאמר שמואל איך אלך. וכתוב ויאמר י"י עגלת בקר תיקח וכו'. ובאות ט' הוא מביא, ואזני כל העם אל ספר התורה, למדו מכאן משהתחיל הקורא לקרות אסור לספר אפילו בדבר הלכה. דבר זה הוא מחז"ל, או שאינו מחז"ל? בודאי שזה מחז"ל. כל הפרק כך. ובאות י', מניין התפילות מדרבנן. ובאות י"א, וכן זמנה מדרבנן, וכן לשון תפילה מדרבנן, דמדאורייתא פעם אחת ביום בשעה שרוצה מתחנן כפי כחו ומבקש צרכיו לפי צחות לשונו. אח"כ הוא מביא [באות ט"ו], ברכת המצוה, סך הכל מאה. דהיינו מאה ברכות. ואח"כ הוא מכניס בתוך זה, גם את העניין של ברוך הוא וברוך שמו. יגיד עליו רעו.

א"כ, מה אתם רוצים? ספר חרדים, הבין כך. אם אתה יכול לחלוק על ספר חרדים, תחלוק. אבל הוא מבין, שאם כתוב בחז"ל, אתם 'הבו גודל לאלהנו', מכאן ראיה להגיד ברוך הוא וברוך שמו. הוא מבין, שזה מדרבנן. הם הלכו לפי שיטת ספר חרדים, אשר הבין כך. גם אם לא כתוב זאת במדרש, ואפשר לכתוב את דברי חרדים, אבל הם הבינו נכון את ספר חרדים, אין טענה עליהם. אם ישנה השגה, זה על ספר חרדים, לא על הרב פעלים ולא על היוסף אומץ.

לאמיתו של דבר, כאשר ראיתי את העניין הזה בשו"ת יחזה דעה, נתפעלתי מכך, ברגע הראשון. היה נראה לי כי הוא ממש כיוון כאן לאמיתה של תורה. דהיינו, מה שכתוב בספר

המחבר עצמו כתב זאת. לא מסתבר, שכבר בזמנו הדבר היה נפוץ.

לסכם את העניין, נאמר כדלקמן. ספר חרדים סובר, כי זה מדרבנן. אולי היה לו מדרש כזה. איננו יודעים, האם היה לו מדרש כזה, אשר אינו מצוי בידינו. יכול להיות שכן, ויכול להיות שלא. גם על הצד שלא, בכל אופן כך הוא מבין, שיוצא כך מחז"ל, גם אם לא ממש את המלים 'ברוך הוא וברוך שמו', אבל צריכים להלל את ה' כשמזכירים את שמו. ויכול להיות אם כן, כי מה שאביו של הרא"ש נהג זאת, היתה לו מסורת כזאת. וכל גדולי ישראל שלא הביאו זאת, כיון שלא היה להם את המדרש הזה. אי אפשר לבוא ולחייב, מבחינה הלכתית, דבר שאינו כתוב בש"ס, וכל גדולי ישראל לא הזכירו אותו. א"כ יוצא שמן הבחינה ההלכתית אנחנו מתייחסים ל'ברוך הוא וברוך שמו' כדבר שאיננו חיוב, לפי דעת רוב גדולי ישראל, גם אם תמצי לומר שיש לזה מקור במדרש. ויכול להיות, כפי שישנם הרבה דברים, לפעמים רואים באיזה מדרשים שהיה איזה מנהג המקובל באיזה עדות ישראל מסוימות, ואח"כ הדבר נתקבל אצל כולם. זה היה שיטת יחיד, ואח"כ במשך הזמן הדבר נתפרסם ונתקבל, אפילו שזה לא היה דבר שנקבע בש"ס בתורת חובה.

א"כ למעשה, אין קושיא על ספר חרדים. ק"ו שאין קושיא על היוסף אומץ, ועל הרב פעלים. כי הם הבינו אותו נכון. אפשר להתווכח לגופו של עניין, אולי מסקנת ספר חרדים, לא חייב להיות כך, ובכל אופן רוב ככל המפרשים אינם סוברים כמותו.

לכן למסקנא אנחנו חוזרים ואומרים, כי אם האדם יאמר 'ברוך הוא וברוך שמו' בכוונה כפי שצריך, אזי אין הכי נמי, זהו דבר טוב. אפשר לומר זאת לפעמים, אבל לא בתורת שיטה. אבל כאשר המדובר על ברכה שמחוייבים בה, כגון תקיעת שופר וכדומה, שם ישנו חשש של

הפסק, ובודאי שהדבר אינו ראוי. אלא אם כן, עדות הנוהגות כך, יש להם על מה לסמוך, כיון שישנם גדולים המתירים זאת, כגון הגר"ח פאלאגי ועוד, אם זכרוננו אינו מכזבני. ישנם כאלה הסוברים, שהדבר מותר. וכן בספר אביר יעקב (אבוהצירה). מי שנוהגים כך, יש להם על מה לסמוך. אבל לדידן התימנים, שאיננו נוהגים לומר זאת בכלל, ואצלינו זה רק בתורת הידור וחומרא, אז בודאי שבמקום שישנו חשש של הפסק, בודאי שלא ראוי לעשות זאת. ה' יתעלה שבחו יתברך ויתרומם זכרו, ויעשה עמנו תמיד למען קדושת שמו, ברוך הוא וברוך שמו.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף מקצת עניינים וציין מעט מקורות, שיפר ותיקן כמה דברים, כי מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון. ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.
נא לתאם זאת לפני השיעור.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"י.